

॥ ਅਧਿਆਇ-20 ॥

ਸ੍ਰੀ ਕਾਕਾਸਾਹਿਬ ਦੀ ਨੌਕਰਾਨੀ ਦੁਆਰਾ ਸ੍ਰੀ ਦਾਸਗਣੁ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਦਾ ਵਿਲੱਖਣ ਹੱਲ, ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਨਿਰਾਲਾ ਢੰਗ, ਇਸ਼ੋਪਨਿਸ਼ਦ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ।

ਸ੍ਰੀ ਕਾਕਾਸਾਹਿਬ ਦੀ ਨੌਕਰਾਨੀ ਦੁਆਰਾ ਸ੍ਰੀ ਦਾਸਗਣੁ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੱਲ ਹੋਈ? ਇਸ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੇਮਾਂਡਪੰਤ ਨੇ ਇਸ ਅਧਿਆਇ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਸ੍ਰੀ ਸਾਈਂ ਮੂਲਤ: ਨਿਰਾਕਾਰ ਸੀ, ਪਰ ਭਗਤਾਂ ਦੇ ਪਿਆਰ ਕਰਕੇ ਹੀ ਉਹ ਸਾਕਾਰ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਏ। ਮਾਇਆ ਰੂਪੀ ਅਭਿਨੇਤਰੀ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਵੱਡੇ ਡਰਾਮੇ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਇਕ ਮਹਾਨ ਅਭਿਨੇਤਾ ਦੇ ਵਾਂਗ ਐਕਟਿੰਗ ਕੀਤੀ। ਆਉ, ਸ੍ਰੀ ਸਾਈਂ ਬਾਬਾ ਦਾ ਧਿਆਨ ਅਤੇ ਸਿਮਰਨ ਕਰੀਏ ਅਤੇ ਫੇਰ ਸ਼ਿਰਡੀ ਚੱਲ ਕੇ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਦੁਪਹਿਰ ਦੀ ਆਰਤੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦਾ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦੇਖੀਏ। ਜਦੋਂ ਆਰਤੀ ਖਤਮ ਹੋ ਗਈ ਤਾਂ ਸ੍ਰੀ ਸਾਈਂ ਬਾਬਾ ਨੇ ਮਸਜਿਦ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਆ ਕੇ ਇਕ ਨੁੱਕਰ ਵਿਚ ਖੜੇ ਹੋ ਕੇ ਬੜੀ ਕਰੁਣਾ ਅਤੇ ਪਿਆਰ ਦੇ ਨਾਲ ਭਗਤਾਂ ਨੂੰ ਉਦੀ ਵੰਡੀ। ਭਗਤ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਖੜੇ ਹੋ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵੱਲ ਦੇਖ ਕੇ ਚਰਣ ਛੂੰਹਦੇ ਅਤੇ ਉਦੀ ਦੇ ਵੰਡਣ ਦਾ ਆਨੰਦ ਲੈਂਦੇ ਸੀ। ਬਾਬਾ ਦੋਵਾਂ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਭਗਤਾਂ ਨੂੰ ਉਦੀ ਦਿੰਦੇ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਹੱਥ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੱਥੇ 'ਤੇ ਉਸਦੀ ਦਾ ਟਿੱਕਾ ਲਗਾਉਂਦੇ ਸੀ। ਬਾਬਾ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਭਗਤਾਂ ਵਾਸਤੇ ਅਥਾਹ ਪਿਆਰ ਸੀ। ਉਹ ਭਗਤਾਂ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਬੁਲਾਉਂਦੇ, “ਔ ਭਾਉ! ਹੁਣ ਜਾਉ, ਭੋਜਨ ਕਰੋ। ਅਣਾ! ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਆਪਣੇ ਘਰ ਜਾਉ। ਬਾਪੂ! ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਜਾਉ ਅਤੇ ਭੋਜਨ ਕਰੋ।” ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਹਰੇਕ ਭਗਤ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਘਰ ਵਾਪਸ ਭੇਜਦੇ ਸੀ। ਆਹਾ! ਕੀ ਦਿਨ ਸੀ ਉਹ ਜਿਹੜੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਸਤ ਹੋਏ ਕਿ ਫੇਰ ਇਸ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਕਦੀ ਨਾ ਆਏ। ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਕਲਪਨਾ ਕਰੋ ਤਾਂ ਹੁਣ ਵੀ ਉਸ ਆਨੰਦ ਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ। ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਸਾਈਂ ਦੀ ਆਨੰਦਮਈ ਮੂਰਤੀ ਦਾ ਧਿਆਨ ਕਰਕੇ ਨਿਮਰਤਾ, ਪਿਆਰ ਅਤੇ ਆਦਰ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਚਰਣ-ਵੰਦਨਾ ਕਰਕੇ ਇਸ ਅਧਿਆਇ ਦੀ ਕਥਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦੇ ਹਾਂ।

ਇਸ਼ੋਪਨਿਸ਼ਦ

ਇਕ ਵਕਤ 'ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਦਾਸਗਣੁ ਨੇ ਇਸ਼ੋਪਨਿਸ਼ਦ ਦਾ ਟੀਕਾ (ਇਸ਼ਾਵਾਸਯ ਭਾਵਅਰਥਬੋਧਿਨੀ) ਲਿਖਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਵਰਨਣ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਸ ਉਪਨਿਸ਼ਦ ਦੇ ਬਾਰੇ ਸੰਖੇਪ ਵਿਚ ਦੱਸਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਵੈਦਿਕ ਸੰਹਿਤਾ ਦੇ ਮੰਤਰਾਂ ਦਾ ਸੁਮੇਲ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਇਸ ਨੂੰ ਮੰਤਰੋਪਨਿਸ਼ਦ ਵੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਸ ਵਿਚ ਯਜੁਰਵੇਦ ਦੇ ਆਖਰੀ (40ਵੇਂ) ਅਧਿਆਇ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਹ ਵਾਜਸਨੇਈ (ਯਜੁ.) ਸੰਹਿਤੋਪਨਿਸ਼ਦ ਦੇ ਨਾਂਅ ਨਾਲ ਵੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ। ਵੈਦਿਕ ਸੰਹਿਤਾ ਦਾ ਸੁਮੇਲ ਹੋਣ ਕਰਕੇ

ਇਸ ਨੂੰ ਬਾਕੀ ਉਪਨਿਸ਼ਦਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਚੰਗਾ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਅਤੇ ਆਰਨਯਕ (ਭਾਵ ਮੰਤਰ ਅਤੇ ਧਰਮ) ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਵਿਵਰਣਾਤਮਕ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿਚ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਏਨਾ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਹੋਰ ਉਪਨਿਸ਼ਦ ਤਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਇਸ਼ੋਪਨਿਸ਼ਦ ਵਿਚ ਵਰਨਣ ਗੂੜ ਤੱਤਾਂ 'ਤੇ ਹੀ ਟੀਕੇ ਹਨ। ਪੰਡਿਤ ਸਤਵਲੋਕਰ ਵੱਲੋਂ ਰਚੀ ਵ੍ਰਹਦਾਰਨਯਕ ਉਪਨਿਸ਼ਦ ਅਤੇ ਇਸ਼ੋਪਨਿਸ਼ਦ ਦਾ ਟੀਕਾ ਆਮ ਟੀਕਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਚੰਗਾ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਆਰ.ਡੀ. ਰਾਨਾਡੇ ਦਾ ਕਥਨ ਹੈ ਕਿ ਇਸ਼ੋਪਨਿਸ਼ਦ ਇਕ ਘਰੇਲੂ ਉਪਨਿਸ਼ਦ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਵੀ, ਉਸ ਵਿਚ ਅਨੇਕ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦਾ ਸੁਮੇਲ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਇਕ ਅਸਧਾਰਣ ਅੰਤਰਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਸਿਰਫ਼ 18 ਸਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਆਤਮਾ ਦੇ ਤੱਤਾਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ। ਇਕ ਆਦਰਸ਼ ਸੰਤ ਦੀ ਜੀਵਨੀ ਜਿਹੜਾ ਖਿਚਾਉ ਅਤੇ ਦੁੱਖਾਂ, ਤਕਲੀਫ਼ਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਵੀ ਅਟੱਲ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਕਰਮਯੋਗ ਦੇ ਸਿੱਧਾਂਤਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬ, ਜਿਸ ਦਾ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਸੂਤਰੀਕਰਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਕਰਤੱਵ ਦੇ ਪੋਸ਼ਕ ਤੱਤਾਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਆਖ਼ੀਰ ਵਿਚ ਆਦਰਸ਼, ਚਮਤਕਾਰਿਕ ਅਤੇ ਆਤਮਾ ਦੇ ਸਬੰਧੀ ਗੂੜ ਤੱਤਾਂ ਦਾ ਭੰਡਾਰ ਹੈ।

ਇਸ ਉਪਨਿਸ਼ਦ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਸੰਖੇਪ ਪਹਿਚਾਨ ਤੋਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਦਾ ਆਮ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਅਸਲ ਅਰਥਾਂ ਨਾਲ ਅਨੁਵਾਦ ਕਰਨਾ ਕਿੰਨਾ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਕੰਮ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਦਾਸਗਣ ਨੇ ਔਵੀ ਛੰਦਾਂ ਵਿਚ ਅਨੁਵਾਦ ਤਾਂ ਕੀਤਾ, ਪਰ ਉਸਦੇ ਮੂਲ ਤੱਤ ਨੂੰ ਗ੍ਰਹਿਣ ਨਾ ਕਰ ਸਕਣ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਤੋਂ ਤਸੱਲੀ ਨਹੀਂ ਹੋਈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਸੰਤੁਸ਼ਟ ਹੋ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਈ ਹੋਰ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨਾਲ ਸ਼ੰਕਾ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ ਸਲਾਹ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਵਾਦ-ਵਿਵਾਦ ਵੀ ਕੀਤਾ, ਪਰ ਸਮੱਸਿਆ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਹੀ ਬਣੀ ਰਹੀ ਅਤੇ ਤਸੱਲੀਬਖ਼ਸ਼ ਭਾਵਅਰਥ ਕਰਨ ਵਿਚ ਕੋਈ ਵੀ ਸਫਲ ਨਾ ਹੋ ਸਕਿਆ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਦਾਸਗਣ ਬਹੁਤ ਹੀ ਅਸੰਤੁਸ਼ਟ ਹੋਏ।

ਸਿਰਫ਼ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹੀ ਅਰਥ ਸਮਝਾਉਣ ਦੇ ਯੋਗ

ਇਹ ਉਪਨਿਸ਼ਦ ਵੇਦਾਂ ਦਾ ਮਹਾਨ ਵਿਵਰਣਾਤਮਕ ਨਿਚੋੜ ਹੈ। ਇਸ ਹਥਿਆਰ ਦੇ ਪ੍ਰਯੋਗ ਨਾਲ ਜਨਮ-ਮਰਨ ਦਾ ਬੰਧਨ ਛਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮੁਕਤੀ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਸ੍ਰੀ ਦਾਸਗਣ ਨੂੰ ਖ਼ਿਆਲ ਆਇਆ ਕਿ ਜਿਸਨੂੰ ਆਤਮਸਾਖ਼ਸ਼ਾਤਕਾਰ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਹੋਵੇ, ਸਿਰਫ਼ ਉਹ ਹੀ ਇਸ ਉਪਨਿਸ਼ਦ ਦਾ ਅਸਲ ਅਰਥ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਰੇਸ਼ਾਨੀ ਦਾ ਹੱਲ ਨਾ ਕਰ ਸਕਿਆ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸ਼ਿਰਡੀ ਜਾ ਕੇ ਬਾਬਾ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕੀਤਾ। ਜਦੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਿਰਡੀ ਜਾਣ ਦਾ ਸ਼ੁਭ ਮੌਕਾ ਮਿਲਿਆ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬਾਬਾ ਨਾਲ ਮੁਲਾਕਾਤ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਚਰਣ-ਵੰਦਨਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਪਨਿਸ਼ਦ ਵਿਚ ਆਈਆਂ ਮੁਸ਼ਕਿਲਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਰੱਖ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ।

ਸ੍ਰੀ ਸਾਈਂ ਬਾਬਾ ਨੇ ਆਸ਼ੀਰਵਾਦ ਦੇ ਕੇ ਕਿਹਾ ਕਿ “ਫਿਕਰ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਈ ਲੋੜ ਨਹੀਂ। ਉਸ ਵਿਚ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਹੀ ਕੀ ਹੈ? ਜਦੋਂ ਤੁਸੀਂ ਵਾਪਸ ਜਾਉਗੇ ਤਾਂ ਵਿਲੇ ਪਾਰਲੇ ਵਿਚ ਕਾਕਾ ਦਿਕਸ਼ਿਤ ਦੀ ਨੌਕਰਾਨੀ ਤੁਹਾਡੀ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨੀ ਦੂਰ ਕਰ ਦੇਵੇਗੀ। ਉਥੇ ਹਾਜ਼ਰ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਜਦੋਂ ਇਹ ਵਚਨ ਸੁਣੇ ਤਾਂ ਉਹ ਸੋਚਣ ਲੱਗੇ ਕਿ ਬਾਬਾ ਮਜ਼ਾਕ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ ਕਿ ਕੀ ਇਕ ਅਨਪੜ੍ਹ ਨੌਕਰਾਨੀ ਵੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਅਤੇ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਸਮੱਸਿਆ ਦਾ ਹੱਲ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ? ਪਰ ਦਾਸਗਣ ਨੂੰ ਤਾਂ ਪੂਰਾ ਭਰੋਸਾ ਸੀ ਕਿ ਬਾਬਾ ਦੇ ਵਚਨ ਕਦੀ ਵੀ ਝੂਠੇ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਬਾਬਾ ਦੇ ਵਚਨ ਤਾਂ ਪ੍ਰਤੱਖ ਬ੍ਰਹਮ ਵਾਕ ਹੀ ਹਨ।

ਕਾਕਾ ਦੀ ਨੌਕਰਾਨੀ

ਬਾਬਾ ਦੇ ਵਚਨਾਂ 'ਤੇ ਪੂਰਾ ਭਰੋਸਾ ਕਰਕੇ ਉਹ ਸ਼ਿਰਡੀ ਤੋਂ ਵਿਲਾ ਪਾਰਲੇ (ਬੰਬਈ ਦਾ ਉਪ-ਨਗਰ) ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਕਾਕਾ ਦਿਕਸ਼ਿਤ ਦੇ ਘਰ ਠਹਿਰੇ। ਦੂਸਰੇ ਦਿਨ ਦਾਸਗਣ ਸਵੇਰੇ-ਸਵੇਰੇ ਮਿੱਠੀ ਨੀਂਦ ਦਾ ਆਨੰਦ ਲੈ ਰਹੇ ਸੀ, ਉਸ ਵੇਲੇ ਇਕ ਗਰੀਬ ਕੁੜੀ ਦੇ ਸੁੰਦਰ ਗੀਤ ਦੀ ਸਪੱਸ਼ਟ ਅਤੇ ਸੁੰਦਰ ਆਵਾਜ਼ ਸੁਣੀ। ਗੀਤ ਦਾ ਮੁੱਖ ਵਿਸ਼ਾ ਸੀ—‘ਇਕ ਲਾਲ ਰੰਗ ਦੀ ਸਾੜੀ, ਉਹ ਕਿੰਨੀ ਸੁੰਦਰ ਸੀ, ਉਸ ਦਾ ਜ਼ਰੀ ਦਾ ਪੱਲਾ ਕਿੰਨਾ ਵਧੀਆ ਸੀ, ਉਸਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਕਿੰਨੇ ਸੁੰਦਰ ਸੀ ਆਦਿ।’ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਹ ਗੀਤ ਬਹੁਤ ਚੰਗਾ ਲੱਗਾ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬਾਹਰ ਆ ਕੇ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਇਹ ਗੀਤ ਇਕ ਬੱਚੀ, ਨਾਮਿਆ ਦੀ ਭੈਣ—ਜਿਹੜੀ ਕਾਕਾਸਾਹਿਬ ਦਿਕਸ਼ਿਤ ਦੀ ਨੌਕਰਾਨੀ ਹੈ, ਗਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਬੱਚੀ ਭਾਂਡੇ ਮਾਂਜ ਰਹੀ ਸੀ ਅਤੇ ਸਿਰਫ ਇਕ ਫਟੇ ਹੋਏ ਕੱਪੜੇ ਨਾਲ ਸਰੀਰ ਢੱਕਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਏਨੀ ਗਰੀਬੀ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਵੀ ਉਸ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ੀ ਵਿਚ ਦੇਖ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਦਾਸਗਣ ਨੂੰ ਦਯਾ ਆ ਗਈ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਦਿਨ ਸ੍ਰੀ ਦਾਸਗਣ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਐੱਮ.ਵੀ. ਪ੍ਰਧਾਨ ਨੂੰ ਉਸ ਗਰੀਬ ਬੱਚੀ ਨੂੰ ਇਕ ਵਧੀਆ ਸਾੜੀ ਦੇਣ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ। ਜਦੋਂ ਰਾਏ ਬਹਾਦਰ ਐੱਮ.ਵੀ. ਪ੍ਰਧਾਨ ਨੇ ਉਸ ਬੱਚੀ ਨੂੰ ਇਕ ਧੋਤੀ ਦਾ ਜੋੜਾ ਦਿੱਤਾ, ਤਾਂ ਇਕ ਭੁੱਖੇ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿਸਮਤ ਨਾਲ ਸੁਆਦ ਭੋਜਨ ਮਿਲ ਜਾਣ 'ਤੇ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਉਸ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਦਾ ਕੋਈ ਟਿਕਾਣਾ ਨਾ ਰਿਹਾ। ਦੂਸਰੇ ਦਿਨ ਉਸਨੇ ਨਵੀਂ ਸਾੜੀ ਪਾਈ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਨੱਚਣ-ਟੱਪਣ ਲੱਗੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਬੱਚੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਉਹ ਫੁਗੜੀ ਖੇਡਣ ਵਿਚ ਮਸਤ ਰਹੀ। ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਉਸ ਨੇ ਨਵੀਂ ਸਾੜੀ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਸੰਦੂਕ ਵਿਚ ਰੱਖ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਪਹਿਲੇ ਵਾਂਗ ਹੀ ਫਟੇ-ਪੁਰਾਣੇ ਕੱਪੜੇ ਪਾ ਕੇ ਆਈ, ਫੇਰ ਵੀ ਪਿਛਲੇ ਦਿਨ ਵਾਂਗ ਹੀ ਖੁਸ਼ ਦਿਖ ਰਹੀ ਸੀ। ਇਹ ਦੇਖ ਕੇ ਦਾਸਗਣ ਦੀ ਦਯਾ ਹੈਰਾਨੀ ਵਿਚ ਬਦਲ ਗਈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਹ ਧਾਰਨਾ ਸੀ ਕਿ ਗਰੀਬ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਫਟੇ-ਪੁਰਾਣੇ ਕੱਪੜੇ ਪਾਉਣੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਹੁਣ ਤਾਂ ਉਸ ਕੋਲ ਨਵੀਂ ਸਾੜੀ ਸੀ, ਜਿਸਨੂੰ ਉਸਨੇ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਰੱਖ ਲਿਆ ਅਤੇ ਫਟੇ-ਪੁਰਾਣੇ ਕੱਪੜੇ ਪਾ ਕੇ ਵੀ ਉਸ ਮਾਨ ਅਤੇ ਖੁਸ਼ੀ ਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਮੁੱਖ 'ਤੇ ਦੁੱਖ ਜਾਂ ਨਾਉਮੀਦੀ ਦਾ ਕੋਈ ਨਿਸ਼ਾਨ ਵੀ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਇਆ ਕਿ ਦੁੱਖ ਅਤੇ ਸੁੱਖ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਸਿਰਫ ਮਾਨਸਿਕ

ਹਾਲਤ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਹੈ। ਇਸ ਘਟਨਾ 'ਤੇ ਡੂੰਘਾ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਬਾਅਦ ਉਹ ਇਸ ਸਿੱਟੇ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚੇ ਕਿ ਭਗਵਾਨ ਨੇ ਜੋ ਕੁਝ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਉਸ ਵਿਚ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਯਕੀਨਨ ਸਮਝਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸਾਰੀਆਂ ਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਚੀਜ਼ਾਂ ਵਿਚ ਵਿਆਪਕ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਹੜੀ ਵੀ ਹਾਲਤ ਉਸ ਦੀ ਦਯਾ ਨਾਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ, ਉਹ ਸਾਡੇ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰ ਹੀ ਚੰਗੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਸ ਖ਼ਾਸ ਘਟਨਾ ਵਿਚ ਬੱਚੀ ਦੀ ਗਰੀਬੀ, ਉਸ ਦੇ ਫਟੇ-ਪੁਰਾਣੇ ਕੱਪੜੇ ਅਤੇ ਨਵੀਂ ਸਾੜੀ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਦਿਵਾਉਣ ਵਾਲਾ, ਇਹ ਸਾਰੇ ਈਸ਼ਵਰ ਵੱਲੋਂ ਹੀ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਸਨ। ਸ੍ਰੀ ਦਾਸਗਣ ਨੂੰ ਉਪਨਿਸ਼ਦ ਦੇ ਪਾਠ ਦੀ ਪ੍ਰਤੱਖ ਸਿੱਖਿਆ ਮਿਲ ਗਈ ਭਾਵ ਜੋ ਕੁਝ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਹੈ, ਉਸ ਨਾਲ ਹੀ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਨਿਚੋੜ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜੋ ਕੁਝ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਸਭ ਉਸ ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਵਿਚ ਸੰਤੋਖ ਰੱਖਣ ਵਿਚ ਸਾਡਾ ਭਲਾ ਹੈ।

ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਨਿਰਾਲਾ ਢੰਗ

ਇਸ ਮੁਨਾਸਿਬ ਘਟਨਾ ਨਾਲ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗ ਗਿਆ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਬਾਬਾ ਦਾ ਢੰਗ ਨਿਰਾਲਾ ਅਤੇ ਅਨੋਖਾ ਸੀ। ਬਾਬਾ ਸ਼ਿਰਡੀ ਦੇ ਬਾਹਰ ਕਦੀ ਨਹੀਂ ਗਏ, ਪਰ ਫੇਰ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਮਛਿੰਦਰਗੜ, ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੋਲਹਾਪੁਰ ਜਾਂ ਸ਼ੋਲਾਪੁਰ ਸਾਧਨਾ ਦੇ ਲਈ ਭੇਜਿਆ। ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦਿਨ ਵਿਚ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਰਾਤ ਨੂੰ ਦਰਸ਼ਨ ਦਿੱਤੇ। ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਸੁੱਤੇ ਹੋਏ ਨੂੰ ਦਰਸ਼ਨ ਦਿੱਤੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਇੱਛਾਵਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ। ਭਗਤਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇਣ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹੜੇ-ਕਿਹੜੇ ਢੰਗ-ਤਰੀਕੇ ਵਰਤੇ, ਇਸ ਦਾ ਵਰਨਣ ਕਰਨਾ ਨਾਮੁਮਕਿਨ ਹੈ। ਇਸ ਖ਼ਾਸ ਘਟਨਾ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਦਾਸਗਣ ਨੂੰ ਵਿਲੇ ਪਾਰਲੇ ਭੇਜ ਕੇ ਉਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨੌਕਰਾਨੀ ਦੁਆਰਾ ਸਮੱਸਿਆ ਹੱਲ ਕਰਵਾਈ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਦਾਸਗਣ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਭੇਜਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੀ ਕੀ ਸੀ? ਕੀ ਉਹ ਆਪ ਨਹੀਂ ਸਮਝਾ ਸਕਦੇ ਸੀ? ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੇਰਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਕਿ ਬਾਬਾ ਨੇ ਠੀਕ ਰਾਹ ਹੀ ਅਪਣਾਇਆ। ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਸ੍ਰੀ ਦਾਸਗਣ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਕ ਅਮੁੱਲ ਸਿੱਖਿਆ ਉਸ ਗਰੀਬ ਨੌਕਰਾਨੀ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਸਾੜੀ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ, ਜਿਸ ਦੀ ਰਚਨਾ ਆਪ ਸਾਈਂ ਨੇ ਕੀਤੀ ਸੀ।

ਇਸ਼ੋਪਨਿਸ਼ਦ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ

ਇਸ਼ੋਪਨਿਸ਼ਦ ਦੀ ਮੁੱਖ ਦੇਣ ਨੀਤੀ-ਸ਼ਾਸ਼ਤਰ ਸਬੰਧੀ ਉਪਦੇਸ਼ ਹੈ। ਖੁਸ਼ੀ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਉਪਨਿਸ਼ਦ ਦੀ ਨੀਤੀ ਯਕੀਨੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਵਿਸ਼ਿਆਂ 'ਤੇ ਆਧਾਰਤ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਇਸ ਵਿਚ ਮਹਾਨ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਰਨਣ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਪਨਿਸ਼ਦ ਦਾ ਆਰੰਭ ਹੀ ਇਥੋਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਈਸ਼ਵਰ ਨਾਲ ਔਤ-ਪੌਤ ਹਨ। ਇਹ ਆਤਮਵਿਸ਼ਯਕ ਹਾਲਤ ਦਾ ਵੀ ਇਕ ਉਪ-ਸਿਧਾਂਤ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਹੜੇ ਨੀਤੀ

ਸਬੰਧੀ ਉਪਦੇਸ਼ ਉਸ ਤੋਂ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨ ਯੋਗ ਹਨ, ਉਹ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜੋ ਕੁਝ ਈਸ਼ਵਰ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਨਾਲ ਮਿਲਿਆ ਹੈ, ਉਸ ਵਿਚ ਹੀ ਖੁਸ਼ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਦ੍ਰਿੜ ਭਾਵਨਾ ਰੱਖਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿ ਈਸ਼ਵਰ ਹੀ ਸਰਵ-ਸ਼ਕਤੀਮਾਨ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਲਈ ਜੋ ਕੁਝ ਉਸਨੇ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਉਹੀ ਸਾਡੇ ਲਈ ਠੀਕ ਹੈ। ਇਹ ਵੀ ਉਸ ਵਿਚ ਕੁਦਰਤੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਰਨਣ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਪਰਾਏ ਧਨ ਦੀ ਲਾਲਸਾ ਦੀ ਆਦਤ ਨੂੰ ਰੋਕਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਨਿਚੋੜ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਜੋ ਕੁਝ ਹੈ, ਉਸ ਵਿਚ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਈਸ਼ਵਰ ਦੀ ਇਹ ਹੀ ਮਰਜ਼ੀ ਹੈ। ਚਰਿੱਤਰ ਸੰਬੰਧੀ ਦੂਜਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਕਰਤੱਵ ਨੂੰ ਈਸ਼ਵਰ ਦੀ ਇੱਛਾ ਸਮਝਦੇ ਹੋਏ ਜੀਵਨ ਗੁਜ਼ਾਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਰਮਾਂ ਨੂੰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸ਼ਾਸ਼ਤਰ ਵਿਚ ਵਰਨਣ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿਚ ਉਪਨਿਸ਼ਦ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਕਿ ਆਲਸ ਨਾਲ ਆਤਮਾ ਦੀ ਅਧੋਗਤੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਿਰਪੱਖ ਕਰਮ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਜੀਵਨ ਗੁਜ਼ਾਰਨ ਵਾਲਾ ਹੀ ਅਕ੍ਰਮਨਯਤਾ ਦੇ ਆਦਰਸ਼ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਆਖੀਰ ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਹੜਾ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਹੀ ਆਤਮਾ ਦਾ ਸਰੂਪ ਸਮਝਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਾਣੀ ਅਤੇ ਪਦਾਰਥ ਆਤਮਾ ਦਾ ਰੂਪ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਹਨ, ਉਸ ਨੂੰ ਮੋਹ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੈਦਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਏਦਾਂ ਦੇ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਦੁੱਖ ਦਾ ਕੋਈ ਕਾਰਨ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ।

ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਆਤਮ-ਦਰਸ਼ਨ ਨਾ ਕਰ ਸਕਣ ਦੇ ਕਾਰਨ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਫਸੋਸ, ਮੋਹ ਅਤੇ ਦੁੱਖਾਂ ਦਾ ਵਾਧਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਦੇ ਲਈ ਸਾਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਆਤਮਾ ਦਾ ਰੂਪ ਬਣ ਗਈਆਂ ਹੋਣ, ਉਹ ਹੋਰ ਆਮ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੀ ਨਿੰਦਿਆ ਕਿਉਂ ਕਰੇ ?

